

НОВИ ПРИЛОЗИ СРПСКОМ ПРАВОПИСУ 2

(Зборник радова са научног скупа
„АКТУЕЛНА ПИТАЊА СРПСКОГ ПРАВОПИСА”
одржаног у Београду 23. октобра 2021)

Матица српска • Нови Сад
Одбор за стандардизацију српског језика • Београд
2022

Уређивачки одбор
Драган Станић
Срето Танасић
Милош Ковачевић
Мато Пижурица
Вељко Брборић
Александар Милановић
Исидора Бјелаковић

Приредили:
Вељко Брборић
Исидора Бјелаковић

Секретари:
Валентина Илић
Слободан Новокмет
Милена Кулић

Рецензенти:
Срето Танасић
Јелена Ајџановић

Штампање ове књиге омогућили су
Покрајински секретаријат за културу,
јавно информисање и односе са верским заједницама
и
Радомир, Стојанка, Марко и Никола Ињац.

*Рајна М. ДРАГИЋЕВИЋ**

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Катедра за српски језик са јужнословенским језицима

СПОЈЕНО И ОДВОЈЕНО ПИСАЊЕ ПРИДЕВА (НА ПРИМЕРУ НАЗИВА ЗА БОЈЕ)

У раду се указује на чињеницу да је за функционалан Правопис српског језика важна спремност језичких стручњака да систематизују велик број језичких могућности за исказивање неке појаве или односа на што мањи број основних случајева. Тиме се долази до савладивијег и употребљивијег Правописа. Ова чињеница показује се на примеру правила за писање састављеног и растављеног писања придева. Представља се велик број творбених могућности у српском језику за грађење придева којима се означавају нијансе боја, а указује се и на оправданост коришћења тих творбених могућности из угла семантичких и прагматичких потреба говорника српског језика.

Кључне речи: придеви, сложенице, правопис, састављено и растављено писање речи, српски језик.

1. О ТЕОРИЈИ ПРАВОПИСА КАО НАУЧНОЈ ДИСЦИПЛИНИ. У раду „Конвенционално и суштинско у правопису” (1976), И. Клајн је скренуо пажњу на чињеницу да у србистици, али и у наукама о другим језицима, још увек не постоји теорија правописа, од које „очекујемо да нам пружи опште критеријуме за доношење правила (неку врсту ‘оправдања правописа’, да парафразирамо термин који Чомски користи за граматику)”. Теорија правописа би омогућила да „правописне одредбе убудуће што мање буду резултат комисијских одлука, тражења компромиса међу различитим навикама и склоностима, а у што већој мери да имају своје научно, објективно образложење”. У истом

* rajna.dragicevic@fil.bg.ac.rs

чланку, Клајн је скренуо пажњу на чињеницу да се правописна норма, као и свака друга норма, мора заснивати на језичким законитостима, а не на неутемељеним правилима: „Време је да се увиди да пут ка лепом језику и правилном изражавању не води преко графичких конвенција; да се језичко нормирање не може спроводити на бирократски начин, ‘применом прописа’, него откривањем унутрашњих законитости које језик поседује као и свака аутономна структура.”

Из ових размишљања Ивана Клајна о научном, објективном образложењу правописних правила произлази да у процедуру састављања правописних решења треба укључити стручњаке за различите језичке дисциплине који би утемељили теорију правописа из перспективе најкомпетентнијих научних погледа на све главне лингвистичке дисциплине.

Ипак, циљ овога рада јесте да се скрене пажња на чињеницу да, упркос важности става да се правописне одредбе морају заснивати на језичким законитостима и да зато Правопис треба да пишу стручњаци за више различитих језичких области, систем правила не сме бити ни „пренаучан” и у њима се не смеју одражавати све нијансе које о појавама знају стручњаци који су аутори Правописа. Научна компетенција изазива усложњавање приступа чињеницама, што се одражава на Правопис, а то нас је, између осталог, довело до стања у којем и најписменији говорници српског језика морају стално користити овај приручник како би правилно написали текст. За применљива правописна правила важна је способност уопштавања и резимирање више сродних случајева у једно решење. Нијансирање појаве треба препустити научним радовима из других дисциплина, а Правопис мора бити поједностављен и сведен на опште случајеве. Дакле, преученост нас води лошем Правопису подједнако као и недоученост, што значи да се теорија правописа мора заснивати на способности лингвиста да систематизују и уопштавају.

2. ПИСАЊЕ НАЗИВА ЗА НИЈАНСЕ БОЈА. Грађа за ово истраживање добијена је као резултат анкете спроведене за једно семантичко-деривационо истраживање о називима за боје у српском језику, које је имало сасвим други циљ (Драгићевић, у штампи).¹ Поћи ћемо од изведеница и сложеница које су

¹ Циљ тог истраживања био је анализа назива за боје у савременом српском језику и процена утицаја енглеског језика на тај слој лексике (исп. Драгићевић, у штампи). Наиме, српски језик је под ударом нових назива за боје који потичу из енглеског језика, а који се интензивно користе у каталозима за продају различитих страних производа – одеће, намештаја, фарбе за косу итд. На српском тржишту се у последње време оглашавају и наручују предмети ових боја: *лајор њлава*, *антирацији сива*, *зелена лимета*, *фуксија*, *тамарило*, *лосос* итд. Спровели смо анкету да бисмо утврдили колико су називи за боје који под утицајем енглеског језика продиру у

говорници српског језика предложили као називе за одређене нијансе боја, констатоваћемо степен оправданости тих назива, а затим ћемо се задржати на њиховим правописним одликама. Циљ је доћи до најбољих правописних решења за писање сложених придева.

3. АНКЕТА. За потребе истраживања (Драгићевић, у штампи), саставили смо анкету у којој је, у мају 2021. године, учествовало 37 студената треће године Катедре за српски језик са јужнословенским језицима Филолошког факултета Универзитета у Београду. Анкета се састојала из два дела.

3.1. Први део анкете. У првом делу тражено је од студената да одговоре на питања које је боје 1) ведро небо у подне; 2) купус у башти; 3) восак; 4) ракија; 5) црна чоколада; 6) бела кафа; 7) презрела трешња; 8) иглице на четинарима; 9) сенф; 10) дубине мора. Боја ових ентитета није чиста, већ представља нијансу неке боје. Представићемо овде само део студентских одговора за ведро небо, белу кафу, восак, ракију и купус у башти.

3.1.1. *Ведро небо*: светлоплава (16), светло плава (2), светло-плава, тамно-плава, жуто-плава, плаво-бела, небо-плава, небо плава, небеско плава, беби плава, азурноплава, јаркоплава, плавкаста (2), плавичаста (2), плаветна, плава, МИНТ.

Правописна решења:

лексема *светлао, таман* као први део:

светлоплав, тамноплав

светло плав

светло-плав

проста реч која означава боју као први део:

жуто-плав, плаво-бео

проста реч као први део:

јаркоплав

изведеница од именице као први део:

небеско плав

азурноплав

именица као први део:

небо плав, беби плав

небо-плав

српски прихваћени у нашем језику. Показало се да нијансе боја спадају у једну од ретких тематских група на коју енглески језик скоро уопште не утиче и да се говорници српског језика за именовање нијанси боја скоро искључиво користе домаћим изведеницама и сложеницама. Правописна решења тих назива повод су за тему овог рада.

3.1.2. *Бела кафа*: карамела боја, розе боја, крем бела, млечнобела, бледо-жута, светложута, нежно-бела, светло смеђа, светло бела, прљаво бела, прљавобела (2), светлосива, светло браон, браонкаста (2), беличаста (2), сивкаста, боја беле кафе, бела са жутобраонкастом, сива, црна, карамел, крем (5), беж (11), драп, окер.

Правописна решења:

лексема *свештао, шаман* као први део:

светложут, светлосив

светло смеђ, светло бео, светло браон

проста реч као први део:

бледожут

изведеница као први део:

прљавобео, млечнобео

прљаво бео

нежно-бео

именица као први део:

крем бео, карамела боја

именица *боја* као други део:

карамела боја, розе боја

изведени придев од придева за боју као други део:

жутобраонкаст

3.1.3. *Восак*: тамножут (9), светложут, тамно жут, жућкасто-браон, светло-наранцаст (2), жуто-браон, лимун-боја, жуто-наранцаст, мутно-жут, миш-сив, бледо-жут, боја сенфа, боја меда, медна боја, жућкаст (5), сивкаст, смеђ, жут (3), окер (5).

Правописна решења:

лексема *свештао, шаман* као први део:

тамножут, светложут, светлонаранцаст,

тамно жут

проста реч као први део:

бледо-жут

изведеница као први део:

жућкасто-браон, мутно-жут

лексема са значењем боје као први део:

жуто-браон, жуто-наранцаст

именица као први део:

миш-сив

спојеви с именицом боја:

лимун-боја, медна боја
боја сенфа, боја меда

3.1.4. *Ракија*: тамножут (2), светложут (5), прозранчно сива, бледуњава-жућкаст, бледо жут, златножут, жуто-наранџаста, жућкаст (11), златкаст, провидан (5), прозиран, безбојан (3), смеђ, жут (2), бео, беж.

Правописна решења:

лексема *светљао*, *тјаман* као први део:

тамножут, светложут

изведеница као први део:

златножут

прозранчно сив

бледуњава-жућкаст

лексема са значењем боје као први део:

жуто-наранџаст

3.1.5. *Куйус у баџији*: јарко зелен, тамно-зелен, бледо зелен, тамнозелен (2), пастелно-зелен, жућкасто зелен, прљава зелен, светлозелен (13), светло зелен, интензивно зелен, зеленкаст (13), зелен (2).

Правописна решења:

лексема *светљао*, *тјаман* као први део:

светлозелен, тамнозелен

светло зелен

тамно-зелен

проста или изведена лексема као први део:

јарко зелен, бледо зелен, прљава зелен, интензивно зелен

пастелно-зелен

изведени придев од придева за боју као први део:

жућкасто зелен

3.2. Други део анкете. У другом делу анкете, студентима су приказани цртежи квадрата обојени нијансама различитих боја и од њих је тражено да напишу назив за боју квадрата. Ево неколико творбених и правописних решења из тог дела анкете:

непроменљива именица у првом делу: трава-зелен, киви-зелен, небо-плав, земља-браон, неон зелен, жуманце жут мент зелен;

лексема са значењем интензитета као први део: дречаво зелен, сма-
рагдно плав, јаркорозе, ружно браон;

сложена реч као први део сложенице: јарко-плаво-зелен, тамнофлуо-
-зелен;

спојеви с именицом боја: вишња-боја, боја труле вишње.

4. АНАЛИЗА АНКЕТЕ. Нећемо се у овој анализи обазирати на степен пи-
смености студената Катедре за српски језик, иако би и то могла бити тема.
Пажњу ћемо усредсредити на богатство творбених модела за исказивање
нијанси боја. Испитаници својим одговорима указују како се нијансе могу
и суптилније градирати или нијансирати. Ево неколико модела:

плавозелен – зеленоплав – зеленкастоплав – плавкастозелен – плавка-
стозеленкаст;

киви-зелен – трава-зелен – војнички зелен;

светложут – бледожут – бледуњаважут – бледожућкаст – бледуњава-
жућкаст;

кестен – кестењаст – боје кестена – кестен-боје;

јаркозелен – интензивнозелен;

бледозелен – пастелнозелен;

прљавозелен – загаситозелен – тамнозелен;

вишња-боја – боја труле вишње;

лимун-жут – боја лимуна;

боја меда – мед-боја.

Приказани модели и многа појединачна решења указују на чињеницу
да је ова тематска група лексема изразито богата и да постоји много твор-
бених модела за суптилно именовање нијанси боја. Основу за различите
творбене моделе треба тражити у потреби говорника да што приближније
пренесу саговорнику нијансу. Другим речима, творбена решења изнедрена
су семантичким потребама. И заиста, чини се да ниједан од наведених спо-
јева није случајно конструисан.

Као да је светлина израженија у конструкцији *бледо жути* него у сло-
женици *бледожути*.²

Као да је изразитија веза са бојом лимуна у примеру *лимунжути* него
у синтагми *боја лимуна*.

Јачи је спој *вишња боја* и више личи на назив за боју него *боја њруле*
вишње, али ово друго решење је семантички прецизније.

² И Правопис то примећује напомињући да „када се прва саставница наглашава,
пише се одвојено: много поштовани”.

Зеленкасӣойлав је плављи него *зеленкасӣойлавичасӣ*.³

Као да је веза са бојом директнија ако се придевски употреби именица *кесӣен* са значењем боје, него придев *кесӣењасӣ*.

Скоро сва наведена творбена решења, дакле, оправдана су.

Додаћемо овоме и размишљања књижевника Горана Петровића о томе како се писац сналази када семантичке потребе у именовању боја траже решења: „Све то није пуки украс, потреба за нагомилавањем, *барок...*, већ наговештај покушаја 'тоталног' описа свега што постоји. Онако како већина боја настаје мешањем више боја, користим више речи не бих ли добио одређену нијансу. Намерно их пишем спојено и онамо где правопис то не допушта, јер су и боје 'спојене', помешане, а може се казати и *сложене*” (Г. Петровић, приватно писмо, 1. IX 2020).⁴

Све ове различите могућности семантичког тумачења наведених сложеница потичу од врсте односа међу саставним деловима, иако координативну и субординативну везу међу њима није увек лако препознати. „Сложеница је напоредна кад означава комбинацију засебних боја (црвено-плави дрес), а одредбена кад значи нијансу (црносмеђ), с тим што су многе комбинације могуће у оба значења: *йлаво-зелен* 'местимично плав а местимично зелен', а плавозелен у смислу нијансе. При том ни за овај последњи пример нисмо сигурни какав је однос делова у њему, јер би се иста боја, означена истом речју, могла тумачити било као '(н)и плав (н)и зелен' (координативно) било као 'зелен с плавичастим преливом' (субординативно)” (Клајн 2002: 105).

5. ПРАВОПИСНА РЕШЕЊА ЗА БОЈЕ. Бројне творбене могућности траже и одговарајућа правописна решења. Могли бисмо их предложити много јер семантичке потребе то, очигледно, изискују. До сада су у Правопису била наведена само нека:

³ И. Клајн (2002: 105) запажа да је код придевских сложеница у којима је први придев изведен суфиксом за нијансу први придев подређен у односу на други.

⁴ Колико је Г. Петровић креативан у проналажењу решења за нијансе боја сведоче С. Степанов и М. Ајдановић (2020: 895), који издвајају следеће околионализме за нијансе боја у Петровићевом роману *Сийничарница „Код срећне руке”*: *благориј*, *бледорумен*, *бордозрео*, *вевудплав*, *гарансцрвен*, *жалосноопуштен*, *загаситосмеђ*, *зеленорезак*, *јаркориј*, *нежножут*, *оловноблед*, *отворенозатворен*, *отворенозатвореножут*, *пепељастобео*, *плавичастохладан*, *помпејскоцрвен*, *прљавожут*, *провидноплав*, *пурпурнокључали*, *сипиномодар*, *спокојнозелен*, *стидљиворужичаст*, *тиркизнозеленомалчиценаплеменитолазурноплав*, *трагичноцрвен*, *хладноцрвен*. Аутори у раду проналазе разлоге и мотиве писца да употреби баш наведене сложенице. Показује се да је употреба свих ових лексема пажљиво промишљена и да за сваку постоји разлог настанка и употребе, па чак и правописног решења.

6. ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ РЕШЕЊА ЗА НОВИ ПРАВОПИС. Иако су све наведене творбене могућности за нијансе боја потребне и имају свој семантички и стилски значај, правописна решења треба сасвим поједноставити јер Правопис мора бити функционалан, а малим бројем правила се то омогућава:

1. Придевске сложенице за нијансе боја треба писати спојено и не допустити могућност да се пишу растављено.
2. Спојеве за нијансе боја које у првом делу имају (иначе самосталну) именицу, писати са цртицом: *лимун-жуџи*, *киви-зелен*, *џирава-зелен*.
3. Ако је у првом делу споја нека несамостална јединица (нпр. префиксоид), писати спојено: *уљџиражуџи*.
4. Са цртицом се пишу комбинације различитих боја: *црвено-жуџија марама*.

Наведена решења могу се односити и на све остале придевске сложенице.

Пример писања назива за боје указује на чест проблем у језику, а то је обиље језичких могућности за означавање одређених појава или односа, што представља сложен проблем лингвистима у покушајима да их систематизују. Све могућности свакако треба анализирати и описати у оквиру оних лингвистичких дисциплина које су за њих задужене, али за потребе Правописа треба их у највећој мери уопштити и свести на основне случајеве. Сва остала решења отежавају састављање функционалног Правописа.

ЛИТЕРАТУРА

- Драгићевић (у штампи): Рајна Драгићевић, „Супарништво позајмљеница и деривата у српском језику”, излагање на научном скупу *Slovanská slovtvorba: synchrónia, inovácie, neologizácia*, Prešovska univerzita, 21. међународна конференција Комисије за творбу речи Међународног комитета слависта, Прешов (Словачка), 7–9. IX 2021, у штампи.
- Клајн 1976: Ivan Klajn, „Konvencionalno i suštinsko u pravopisu”, *Radovi III*, Sarajevo: Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik, 59–73.
- Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.
- Правопис 1993: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурница, *Правопис српскога језика*, Нови Сад: Матица српска, 1993.
- Правопис 2010: Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурница, *Правопис српскога језика*, измењено и допуњено издање, Нови Сад: Матица српска, 2010.
- Степанов и Ајдановић 2020: Страхинја Степанов, Милан Ајдановић, „Творбено-стилска анализа композитних индивидуализама у роману *Сийничарница „Код срећне руке“* Горана Петровића”, *Зборник Мајнице српске за књижевности и језик*, књига 68, свеска 3, 2020, 891–909.

Rajna M. Dragičević

OPEN AND SOLID WAY OF WRITING ADJECTIVES
(ON THE EXAMPLE OF COLOUR TERMS)

S u m m a r y

The paper emphasizes the fact that in order for the Orthography of Serbian Language to be functional it is important that language specialists are ready to systematize a large number of linguistic options for expressing a phenomenon or a relation to the smallest possible number of basic cases. This produces a more manageable and useful Orthography. This fact is illustrated on the example of rules for open and solid spelling of adjectives. The paper presents a large number of word formation possibilities in Serbian for forming adjectives that signify nuances of colours, but it also indicates the justifiability of using these formation possibilities from the angle of semantic and pragmatic needs of the speakers of the Serbian language.

Keywords: adjectives, compounds, orthography, open and solid way of writing words, Serbian language.